

RECENZIO / BOOK REVIEWS

REVUCZKY KATALIN HELGA

Bangha Imre: *Nap s Hold nélkül ragyog a fény:
A klasszikus hindi irodalom története 1350–1800*
Budapest, Eötvös Kiadó, 2023, 276 p.

Bangha Imre az Oxfordi Egyetem indológia tanszékének oktatója, az ELTE BTK címzetes egyetemi tanára a tavaly magyar nyelven megjelent könyvében egy Európában eddig szinte ismeretlennek számító, sőt Indiában is egyre inkább a feledés homályába vesző hindi irodalmi korszakot mutat be. A szép kiállítású kötet első fejezeteiben a klasszikus óhindi irodalom (1350–1800) eredetéről olvashatunk, és megismerhetjük ezen irodalom történetét és változását az első, még a klasszikus óhindi irodalom előtti szövegektől kezdve.

A kötet kiemelkedően fontos fejezetei a hindi irodalom leggazdagabb életművel rendelkező költőit mutatják be, így különösen Kabírt (Váránaszi, 1440 – Maghar, 1518), az alacsony kasztból származó, benáreszi muszlim takácsot, akinek a legkorábbi kéziratok mintegy 590 költeményét őrizték meg, bár a köztudatban több ezer vers él úgy, mint az ő alkotása. Kabír misztikus verseit a legkülönfélébb vallási közösségek érzik magukénak Indiában. Ízelítőül idézünk kettőt kétsorosaiból:

Hova nem jut se fény, sem hullámozó álom,
Hol nincs füst, és nincsen árny, a helyem én ott találok.

Láttam test nélküli csodát és urat, mint szolgál;
Nap s Hold nélkül ragyog a fény, s a szolgának nincs dolga.

A könyv újabb fejezete Mírá báit (Míránbáj, 1498–1547), India legkedveltebb költőnőjét mutatja be, akinek életét és munkásságát Mahátma Gandhi példaként állította az indiai nők elé. A Mírá neve mögött álló történeti személyt nem ismerjük, nem tudjuk, hol élt, vagy hogy valóban hercegnő volt-e, mint azt a legenda tartja. A dalaik, amelyek száma egyes kutatások szerint a 20. században már 5200 darabra rúgott, a költőnő szóbeli „pecsétje” alapján tulajdonítják neki, amely mindig az utolsó sorban jelenik meg: „Mírá ura a Hegyet tartó Nágara”. Az egyes szövegek Mírának való tulajdonítását a tudósok nem tudják megerősíteni, mivel a dalok szájhagyomány útján terjedtek, így hol elvettek, hol hozzáadtak bizonyos sorokat.

Egyedül Isten neve az enyém, nincs senki másom;
Senki mást, ó igaz szádhuk,¹ nem láttam az egész világon.

A Ráma történetét hindu nyelven papírra vető Tulszídász (1532–1623) *Rámcsarít-mánaszja* ma is az egyik legnépszerűbb mű Indiában. Mahátma Gandhi a *bhakti* irodalom legfontosabb könyveként említi ezt az epikus művet. A költő igyekezett a korában már kiforróban lévő hindu szépirodalom minden fontosabb versformáját alkalmazni Ráma dicsőítésére. Új versformákkal is kísérletezett, és az ekkor már hivatalosan jelenlévő két irodalmi nyelvváltozatot, az archaikus *avadhit* és az akkoriban kiépülő Mogul Birodalom támogatott irodalmi nyelvezetét, a *bradzst* is használta. Előbbi nyelvváltozaton írta meg a *Rámcsarít-mánaszt*, az utóbbin pedig az összes későbbi művét. Az eposzban a Rámát felismerő antihős, Rávana sem negatív figura. Miután Ráma megölte inasait, ő is felismeri Ráma isteni mivoltát:

Démoni, isteni, se mélybe, sem égbe, inasaim erejét nincs ki elérje.
Khara és Dusana karja, mint enyém. Csak az Úr győzi le azt könnyedén.
Égiek-öröme, a Lét-szabadító: ő jött a földre, s lett a kihívó?

Ezután a XVII. században élt és alkotott Bihárit, a Tádzs-Mahalt építtető nagymogul legfőbb hadvezérének udvari költőjét ismerhetjük meg a kötetből. Verseit olvasva közel kerülhetünk a Mogul Birodalom hindu elitjének életéhez, és további ismereteket szerezhethetünk az újkori világ egyik leggazdagabb államáról, amely a muszlim és a hindu kultúra olvasztótégelye volt. Bihári versei tematikailag a kor három nagy hindu irodalmi hagyományára épülnek: a szerelemre (ahol az égi és a földi egymástól elválaszthatatlanul fonódik össze), a vallásra (ezen verseiben a költő Hari pásztoristen, vagyis Krisna iránti személyes odaadását fejezi ki) és a világi erkölcsre (intelmek az embereknek – minden embernek, még a nagymogulnak is –, hogy döntéseikért vállalják a felelősséget).

Ha távol vagy tőle, Hari, mit mondjak állapotára?
Akkor a vágy tűzében ég, s áldás néki halála.

A XVI. században a mithilái Tirthunak és a közép-indiai Gvályar udvari költőinek köszönhetően Bradzsföldön létrejött egy egészen új Krisna-költészet, amely az itt letelepedett Krisna-imádók körében hatalmas népszerűsége telt szert. A hívők a két nagy Krisna-imádó iskolát alapítottak, a *Gaudjút* (észak-nyugat bengáli vaisnavizmus), amit maga a Mogul Birodalom is támogatott, és a *Pustimárgot* („a gyarapodás útja”), ami a gazdag kereskedők között vált kedvelté. Az ezekben művelt *bhakti* teológia szerint az emberi érzelmek nem hátráltatják az embert a Legfelsőbb Én

¹ A *szádhu* a világi élettől visszavonult aszkéta, szent ember, akinek a legfőbb célja a földi élettől való megszabadulás a hinduizmusban és a dzsainizmusban.

elérésében, hanem nagyban hozzásegítik annak eléréséhez. A legfontosabb műfaj a *pad* (refrénes dal) volt, amelyek ma azért is érdekesek a kutatók számára, mivel a legtöbb vers utolsó sora tartalmazza a vélt vagy valós szerzők nevét.

Bangha Imre ezután a XVIII. századi Ánandghant mutatja be, a Krisna-követő szerzetesként felségsértés vádjával halálra ítélt költőt, aki a kivégzést végül gyönyörű énekhangjának köszönhetően kerülte el. Korábbi szerzőkkel ellentétben ő költői öntudattal bírt. Írásai a szerelemről botrányt keltettek, ugyanakkor egy irodalmi megújítás megindítója lett általuk:

Megrészegedik, mikor ámul a szem, hogy részeg a szép, a gazellaszemű;
Az öröm felhője elázva, ragyogva nevet, beszédül, erőtelenül,
gügyög és fecserész, szétszórt, szeme tág, beszükül, káprázik, el-elnehezül.
A szemérem örül, ha Szudzsán bűbája előtt leveretve maradt egyedül.
(Bangha Imre és Déri Balázs fordítása)

Bangha Imre kötete révén betekintést nyerhetünk a klasszikus hindi esztétika által meghatározott irodalomkutatás jelenkori állásába és tudományos módszertanába, valamint érdekes párhuzamokról olvashatunk a mai közép-európai és a hindi költészet között. Az India sokszínűségében elvesző hindi irodalmat immár nemcsak angolul, hanem végre anyanyelvünkön, magyarul olvashatjuk. Ajánlom a könyvet mindenkinek, aki a Kelet mesés világa iránt érdeklődik, hiszen egy nép életét, mindennapjait, világlátását, gondolkodását az irodalmán keresztül ismerhetjük meg a legkönnyebben és legmélyebben.